

Presentació

Maria Teresa Miró i Alaix¹

El cicle de la Tribuna d'Arqueologia 2018-2019 va constar de 17 conferències, que també es van poder seguir en *streaming*. Com s'ha fet els darrers anys, la publicació serà en format digital i es podrà baixar des del web tribunadarqueologia.blog.gencat.cat, des d'on també es poden recuperar els vídeos de les xerrades.

Les conferències mostren un ampli ventall d'intervencions fetes arreu de Catalunya, en tots els períodes cronològics, des de la paleontologia fins a l'època medieval i moderna, tant pel que fa a intervencions incloses en projectes de recerca com a intervencions preventives. En la línia històrica del cicle, també es van donar a conèixer els resultats d'una missió arqueològica catalana a l'exterior, treballs de documentació de grafitis, i es va oferir una xerrada sobre bioarqueologia i una conferència del Servei d'Arqueologia i Paleontologia sobre la metodologia per a la preparació d'un expedient de declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN).

El cicle es va iniciar amb aquesta conferència, amb la qual es volen mostrar diferents treballs del Servei. Es tractava d'explicar la premissa que s'ha de complir quan es tramita la declaració d'un Bé Cultural d'Interès Nacional de justificar els seus límits objectivament per saber què protegim, per què ho fem i com ho fem, amb l'exemple del cas de la ciutat romana d'Aeso (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà). Aquestes tres preguntes tenen resposta a l'expedient que s'obté de l'estudi i de la reanàlisi de totes les dades disponibles del jaciment o conjunt de jaciments que cal protegir. En el cas de la ciutat romana d'Aeso, després d'anys d'intervencions arqueològiques i prospeccions geofísiques, i de diversos intents de declaració com a BCIN, des dels anys vuitanta, l'any 2017 es va reiniciar la preparació de l'expedient de BCIN per a la seva tramitació definitiva. És en el transcurs d'aquest treball que van sorgir un seguit de dubtes i buits d'informació a l'hora de justificar-ne els límits, així com la descoberta de documentació nova. El conjunt d'aquest treball ha permès ordenar tota la informació disponible fins al moment i poder confeccionar la memòria per a l'expedient de declaració de BCIN i la seva tramitació posterior.

1. Cap del Servei d'Arqueologia i Paleontologia.

Pel que fa a les intervencions del Pla de recerca, s'han fet les conferències següents:

La conca del Vallès-Penedès és una àrea clàssica per estudiar les faunes i els ecosistemes del miocè (23,0-5,3 milions d'anys) d'Europa. El seu registre és molt ric i continu, i comprèn pràcticament tota aquesta època, però la part que correspon al miocè inferior (23-16 milions d'anys) ha rebut molta menys atenció per part dels paleontòlegs. Els jaciments de vertebrats d'aquesta edat figuren entre els primers que s'han descobert a Catalunya, però no s'hi ha treballat intensivament des de mitjans del segle xx, en part perquè són molt menys rics que els jaciments del miocè mitjà i superior de la mateixa conca. Des del 2011, un equip de l'Institut Català de Paleontologia Miquel Crusafont ha prospectat intensivament les successions d'aquesta edat, fet que ha permès incrementar notablement el nombre de jaciments coneguts i mostrejar els clàssics emprant mètodes moderns, la qual cosa ha suposat la descoberta de milers d'exemplars. Aquesta informació nova permet afinar la cronologia dels importants canvis climàtics i faunístics globals que van tenir lloc durant el miocè inferior.

El complex càrstic de les coves del Toll (Toll i Teixoneres) a Moià és, ara per ara, un dels millors indrets de Catalunya per entendre les relacions entre els grans carnívors i les darreres comunitats neandertals. Les excavacions de l'Institut Català de Paleoeologia Humana i Evolució Social han mostrat la troballa de restes humanes d'almenys tres individus d'aquesta espècie i això permet enfocar aquesta problemàtica des de perspectives noves i treballar en tres grans temes: paleoecologia, comportament neandertal i evolució humana.

Les pedreres de Montvell (Castelló de Farfanya, Noguera) constitueixen la primera evidència d'un context especialitzat en l'extracció de roques silícies documentat a la prehistòria de les comarques catalanes. Aquestes pedreres es van focalitzar en l'explotació dels nòduls de sílex que contenen els estrats de calcària oligocena al sector occidental de la Fm Castelltallat, a la serra Llarga. L'aflorament gairebé vertical d'aquests estrats va facilitar-hi l'accessibilitat, i també l'obertura i explotació de les pedreres. Així, els fronts d'extracció es disposen de manera esgraonada als vessants dels turons de Montvell, i s'han dut a terme una explotació ordenada cronològicament i una gestió eficaç del runam i d'altres residus generats amb motiu de les tasques mineres prehistòriques. Diverses evidències permeten proposar que aquest context miner es va explotar en diferents moments del neolític.

El 2014 es van reprendre els treballs d'excavació a l'assentament del coll del Moro de Gandesa en el marc del projecte quadriennal "El primer mil·lenni aC als territoris del curs inferior de l'Ebre: la formació, desenvolupament i dissolució de la cultura ibèrica 2014-2017". Els treballs s'han centrat en l'excavació de la zona 2, on hi ha una bateria d'edificis complexos, formats per un cos rectangular de diversos àmbits adossat a un probable mur de tanca i comunicats amb uns recintes absidals que probablement tenen una funció defensiva. Entre els elements documentats destaquen un conjunt d'estructures interpretades com un trull, així com d'altres de possible caire productiu, però de funció incerta (un dipòsit, un possible forn...).

La recerca endegada els darrers vuit anys per la Universitat de Girona a la muntanya de Sant Julià de Ramis (Gironès) s'ha concentrat en el recinte de l'antic cementiri parroquial del veïnat de l'església. A banda de restes de l'*oppidum* ibèric, cal destacar l'excavació d'un establiment visigòtic dels segles v-vii dC i d'una fase funerària notable dels segles VIII al XII que aporta dades rellevants sobre les característiques de la població del període.

Com cada any, també es donen a conèixer els resultats de diferents intervencions preventives que aporten noves dades sobre el patrimoni arqueològic. Aquestes intervencions estan promogudes per la realització de diferents obres o per la voluntat d'alguns ajuntaments de donar valor al seu patrimoni.

L'any 2018 es va localitzar un nou assentament prehistòric al barri de la Sagrera al carrer de Berenguer de Palou (Barcelona). Les restes corresponen a estructures negatives, amb nivells de reblliment força intactes, amb una cronologia del neolític antic i de l'edat del bronze, i, de nou,

posen en relleu la intensitat de les ocupacions prehistòriques al pla de Barcelona. Així, a les ja conegudes ocupacions del barri del Raval s'hi afegeix ara aquesta zona, i constitueixen els dos pols geogràfics preferencials per a l'establiment de les comunitats humanes més antigues conegudes fins al moment al subsol de Barcelona.

Les excavacions al jaciment arqueològic de Vilanera es van reprendre l'any 2016, una vegada que aquest turó, situat a l'oest del terme municipal de l'Escala, va ser declarat Espai de Protecció Arqueològica per part del Departament de Cultura de la Generalitat. Els treballs d'excavació s'han concentrat a l'anomenat sector 3, al límit sud del turó. La intervenció arqueològica s'ha centrat, d'una banda, en l'excavació d'un gran túmul del neolític mitjà, que protegia diverses inhumacions i una estructura megalítica central, i, de l'altra, en la continuació de l'excavació de la necròpolis de cremació del bronze final i del primer ferro.

Durant els darrers anys, un seguit d'intervencions arqueològiques fetes dins de l'àrea compresa entre l'avinguda de Vidal i Barraquer i els carrers de Manuel de Falla i de Torres Jordi de la ciutat de Tarragona han tret a la llum un sector –densament ocupat– del conegut *suburbium* del Francolí de l'antiga Tàrraco. A més del gran volum de restes exhumades, també en destaca la cronologia, ja que s'han identificat una sèrie de fases ocupacionals, que van des del període tardorepublicà (segle I aC) fins a l'antiguitat tardana (segles VII-VIII dC).

Els treballs d'urbanització fets a l'antic barri del Seminari de Lleida (Segrià) entre la primavera del 2015 i l'estiu del 2017 sobre una superfície de més de 6.000 m² van permetre recuperar restes importants de l'antic barri de la Cuirassa, habitat per l'aljama jueva de la ciutat de Lleida entre els segles XII i XV. En destaca la documentació de carrers, places i espais privats corresponents a diverses cases, una de les quals es va destruir per l'assalt i l'incendi del 13 d'agost del 1391 i que vam batejar amb el nom de la Casa del Pogrom. A més de les restes arquitectòniques, es van recuperar materials mobles interessants.

La recerca reiniciada al castell Formós de Balaguer durant els darrers anys ha demostrat la importància de les grans reformes que es van dur a terme al palau andalusí a partir del segle XIV i ha fet replantejar algunes de les cronologies que s'havien atribuït a determinats espais del castell o, fins i tot, al final del mateix castell, que s'havia fixat l'any 1413, com a data *post quem* amb la destrucció del castell arran del setge de Ferran d'Antequera. Alhora, la recerca també ha permès aproximar-nos a l'aparença del palau dels comtes d'Urgell, al qual s'accedia des d'un gran pati cobert, i documentar un interessant sistema de conduccions d'aigua.

Les intervencions fetes al castell de Segur (Veciana, Anoia) han permès establir tres moments constructius del monument. El primer, previ al segle XIII; el segon, entre el segle XIII i finals del segle XV, i, per últim, el tercer, a partir de finals del segle XV i fins a inicis del XVI. Aquests moments marquen l'evolució d'una fortalesa austera de l'edat mitjana fins a un castell palau d'època moderna. El castell de Segur es va enderrocar per ordre del virrei de Catalunya entre el mes de maig i el mes de juny de l'any 1616, com a cobrament d'una sanció imposada a Miquel de Calders, senyor de Segur, i com a exemple per a la resta de fautors de bandolers que pertanyien a la petita noblesa rural catalana.

Entre els anys 2010 i 2015 la Generalitat de Catalunya va endegar una sèrie d'actuacions de restauració arquitectònica a la cartoixa d'Escaladei (Morera de Montsant, Priorat) que van afectar espais molt importants del conjunt: claustre menor, refector, sala capitular, capelles, església, cel·les. Com a resultat de la recerca arqueològica vinculada a aquestes intervencions, es van poder identificar algunes fases constructives del conjunt que fins al moment eren desconegudes, sobretot vinculades a l'època del Renaixement i que són decisives per comprendre l'evolució constructiva del conjunt. D'altra banda, les excavacions extensives han permès conèixer molt millor l'estructura de la darrera cartoixa, la que ha arribat fins a nosaltres. La seva construcció es va desenvolupar durant un llarg període, que va des de finals del segle XVI fins a mitjans del XVIII, i es va veure molt afectada per les destruccions produïdes al segle XIX després de la desamortització. Paral-

llement, s'ha començat a treballar en l'estudi de les traces conservades, tant pel que fa al subsol com als paraments, de la cartoixa medieval, en bona part desmantellada durant l'ampliació dels segles XVII i XVIII.

El vapor Gordils i Dalmau de Mataró (1838-1839) va ser una de les primeres indústries que van funcionar amb la força del vapor a Catalunya i actualment és un dels més antics conservats a la Península. La intervenció arqueològica que es va dur a terme el 2018 va permetre identificar els àmbits principals de la fàbrica Gordils i Dalmau (posteriorment, Hilaturas Viñas) des del seu origen, en plena revolució industrial, durant el segon terç del segle XIX, fins als darrers moments de funcionament de la indústria, cap a finals de la dècada dels anys seixanta, ja al segle XX.

Pel que fa als treballs de documentació, se'n va presentar un sobre grafitis parietals d'embarcacions i de vaixells a Catalunya des de l'antiguitat fins a l'època contemporània. El Museu Marítim de Barcelona va impulsar la creació d'un corpus de grafitis de vaixells, la major part inèdits, que permeten seguir les tipologies de les embarcacions existents al llarg del temps al nostre país. Aquests grafitis reflecteixen determinats fets històrics i la mentalitat dels seus autors, alhora que demostren el paper rellevant que ha tingut la cultura marítima a Catalunya des de l'època antiga fins als nostres dies.

Quant a les missions arqueològiques a l'exterior, es van presentar els resultats de les excavacions als jaciments neolítics de Kharaysin (Jordània) i Nahal Efe (Israel), tots dos projectes recentment endegats pel grup de recerca Arqueologia de les Dinàmiques Socials (ASD) de la Institució Milà i Fontanals (IMF-CSIC). Es tracta de dos jaciments molt rellevants per estudiar el procés de neolitització a la Mediterrània oriental i es troben en un estat de conservació excepcional. El jaciment de Kharaysin, un gran poblat neolític amb una forquilla cronològica que comprèn gairebé dos mil anys (10è-9è mil·lenni cal. aC), és un dels pocs de la regió on es pot estudiar *in situ* i amb detall l'aparició i l'evolució de les primeres comunitats pageses i ramaderes. D'altra banda, el projecte de Nahal Efe ha posat al descobert un petit poblat de caçadors recol·lectors de mitjans del 9è mil·lenni cal. aC a la regió desèrtica del Nègueb, un fet que ha evidenciat la continuïtat d'aquest sistema econòmic a les zones perifèriques (semidesèrtiques) en un moment de consolidació de l'agricultura de bona part del llevant mediterrani.

Pel que fa a la bioarqueologia, es va tractar sobre la producció i el consum de vi a través de les anàlisis dels residus químics en materials arqueològics. El vi és un producte molt important a la Mediterrània antiga. Fins fa poc era possible reconèixer les instal·lacions productives a partir de la seva organització i, en casos afortunats, de la presència de restes botàniques conservades. Ara bé, moltes vegades, el que queda de les instal·lacions productives no és suficient per determinar-ne la funció. El desenvolupament de metodologies d'anàlisi específiques ha permès identificar residus de vi o de derivats seus en diversos tipus de materials arqueològics (ceràmica, argamassa/morter, pedra). Això ha obert la possibilitat d'identificar estructures productives per a vi de diverses cronologies i, a més, d'identificar vi en ceràmiques emprades per conservar-lo i transportar-lo (àmfores i dolis), i per preparar-lo i consumir-lo com a beguda o com a condiment (saboritzant) de menjars. Aquí es presenten alguns dels darrers estudis que s'han fet en jaciments arqueològics de diversos períodes, tant de Catalunya com d'altres zones geogràfiques.

Barcelona, abril del 2021